

وجوه زیبایی شناختی در قرآن مجید

افسون بهنژاد_ دانشجوی رشته الهیات دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل

چکیده:

یکی از جنبه های زیبا شناختی قرآن کریم ، زبان قرآن و توجه به ابعاد گوناگون آن است و از آنجا که خداوند متعال حقایق غیبی و قرآنی را لباس بیان پوشانده است و همه آن را در قالب لسان در دسترس عارف و عامی قرار داده است ، بر اهل فن است که با عمق و بصیرتی افزون به تتبع پرداخته و حجاب های پدید آمده بین قرآن و انسان را هر چه بیشتر بزبانند و زمینه تجسم حقیقت (هذا بیان للناس) را در برابر دیدگان مردم فراهم آورند از جمله زمینه هایی که به عنوان اعجاز در این عرصه عامل هدایت و النفات انسانها به نظم شگفت انگیز قرآن بوده و در ارتباط و تناسب عمیق و بسیار دقیق معانی و مقاصد آیات و سوره ها را به زیبایی نمایان ساخته و الفاظ قرآن را روان و شیوا نموده . مسئله تصویر فنی و نمایش هنری و نظم آهنگ و ... است .

نظما آهنگ خاصی است که از نحوه ی چینش حروف و کلمات قرآنی پدید می آید و هنگام استماع قرآن کریم به گوش می رسد و گاهی از آنبه موسیقی آیات تعبیر می شود و دانشمندان علوم قرآنی آن را از ابعاد زیباشناختی لفظ قرآن می دانند توجه به فضای عمومی سوره ۴ گروهی از آیات نحوه چینش حروف در آیات تقدم و تاخر الفاظ ، طول آیات و فواصل آنها از جمله راههای شناخت نظامهنگ قرآن و ادراک آهنگ و موسیقی این بخش قرآنی به شمار می آید هدف عمده مقاله بررسی تصویر فنی و نمایی هنری و تناسب در آیات و تناسب فنی گزینش الفاظ و نظامهنگ (موسیقی) و ... به عنوان یکی از زیبایی های لفظی قرآن و تناسب الفاظ قرآنی با مفاهیم آیات و سوره ها و تاکید بر لزوم بهره گیری از این ویژگی هنری در آموزش قرائت و فهم و حمل قرآن کریم است .

مقدمه :

یکی از جنبه های زیبا شناختی قرآن کریم، زبان قرآن و توجه به ابعاد گوناگون آن است و از آنجا که خداوند متعال حقایق غیبی و قرآنی را لباس بیان پوشانده است و همه آنها را در قالب لسان در دسترس عارف و عامی قرار داده است، بر اهل فن است که با عمق و بصیرتی افزون به تبع پرداخته و حجاب های پدید آمده بین قرآن و انسان را هر چه بیشتر بزبانند و زمینه تجسم حقیقت (هذا بیان للناس) را در برابر دیدگان مردم فراهم آورند از جمله زمینه هایی که به عنوان اعجاز در این عرصه عامل هدایت و التفات انسان ها به نظم شگفت انگیز قرآن بوده و ارتباط و تناسب عمیق و بسیار دقیق معانی و مقاصد آیات و سوره ها را به زیبایی نمایان ساخته و الفاظ قرآن را روان

وشیوا نموده مسئله تصویر فنی و نمایش هنری و نظام‌آهنگ و... است. نظام‌آهنگ، آهنگ خاصی است که از نحوه ی چینی حروف و کلمات قرآنی پدید می آید و هنگام استماع قرآن کریم به گوش می رسد و گاهی از آن به موسیقی آیات تعبیر می شود و دانشمندان علوم قرآنی آن را از ابعاد زیباشناختی لفظ قرآن می دانند توجه به فضای عمومی سوره ها گروهی از آیات نحوه چینی حروف در آیات تقدم و تأخر الفاظ، طول آیات و فواصل آنها از جمله راه های شناخت نظام‌آهنگ قرآن و ادراک آهنگ و موسیقی این بخش قرآنی به شمار می آید هدف عمده مقاله بررسی تصویر فنی و نمایش هنری و تناسق در آیات و تناسق فنی گزینش الفاظ و نظام‌آهنگ (موسیقی) و ... به عنوان یکی از زیبایی های لفظی قرآن و تناسب الفاظ قرآنی با مفاهیم آیات و سوره ها و تأکید بر لزوم بهره گیری از این ویژگی هنری در آموزش قرائت و فهم و حمل قرآن کریم است.

تصویر فنی و نمایش هنری در قرآن

این تصویر و نمایش همان ابرار فاضله و ارزشمندی است در اسلوب قرآن کریم زیرا این تصویر با آن سیمای پر احساس و خیال پرورش از آن معنای ذهنی تعبیر می کند از آن حالت روانی از آن حادثه محسوس و از آن جلوه گاه منظور و از آن نمونه های انسانی و طبیعت بشریت تعبیر و بیان شیرین دارد. سپس از این مراحل که گذشت، پیوسته با همان سیمائی که ترسیم می کند پله پله ترقی می کند و بر همه آنها یک زندگی ممتاز می دهد و با حرکت سازنده و پر طراوت می بخشد ناگهان می بینی که همین معنای ذهنی یک هیکل زنده است یا یک حرکت سازنده است و ناگهان می بینی که همین حالت روانی یک تابلو درخشان است و با یک جلوه گاه پرفروغ و ناگهان می بینی که این نمونه انسانی یک شاخص زنده است و این طبیعت بشریت یک پیکره خوش منظره است و اما حوادث چشم اندازها، داستانها و منظره ها آنها را بطور شاخص و ممتاز و حاضر و آماده بر می گرداند که در آنها حیات دمیده شده و حرکت و جنبش به سازندگی پرداخته اند، در نتیجه آن دم که بر آنها فرمان حرکت را اضافه می کند تمام عناصر تخیل بر همه آنها مستولی می گردد و دربر می گیرد و سرانجام آنقدر نزدیک می گردد که نمایش می دهد بگونه ای که تماشاگران و شنوندگان از دیدن آن عاجز گردند و ناتوان و حتی تماشاگران خود را با شتاب ناگهانی به مرکز حوادث انتقال می دهد مرکزی که این حوادث در آن اتفاق افتاده و با بزودی خواهد افتاد بگونه ای که منظره ها پشت سر هم می آیند و حادثه ها پی در پی تجدید می گردند و شنونده فراموش می کند که این کلامی است که خوانده می شود. یا طوفانی است که عالمی را فرا می گیرد و نابود می سازد و یا مثلی است که زنده می شود و چنان خیال می کند که آن منظره ی است که نمایش داده می شود حادثه ای است که واقع می گردد و این همان شاخصهای ممتاز است که مانند نسیم روح پرور به این مرکز می تابد و در آن جان تازه می دمند و این همان انفعالات چهره نگاریهای سازنده است با تمام وجدانهای زنده که از این مرکز و از این میدان برانگیخته شده است و با تمام حوادث هماهنگ و هم‌نوا است و اینها همان کلمات است که به وسیله آنها زبانها به حرکت در می آیند و احساسهای نهفته را شاداب می سازند و واقعاً اینجا خود حیات و زندگی است، نه حکایت از حیات و زندگی، پس بنابراین وقتیکه ما می گوئیم که آن ابزار سازنده ای که این معنای ذهنی و آن حالت روانی را تصویر می زند و نمایش می دهد و این نمونه انسانی و آن حادثه اتفاق افتاده را مشخص می سازد آنها فقط یک گروه الفاظ جامد است نه رنگ و الوانی است که تصویر شود و نه نیروی شاخص است که تعبیر گردد و اگر چنین درک کرده باشیم آنگاه به پاره ای از اسرار اعجاز در تعبیر قرآن پی برده ایم، و مثالهایی که بتواند بیانگر گفتار ما باشد همه قرآن است سرتاسر هر کجا که نمایان می گردد برای نمایان ساختن غرضی از اغراض که ما بازگو کردیم و هر آنجا که می خواهد از یک معنای مجرد تعبیر کند و یا یک حالت روانی را نشان بدهد و یا از یک صفت معنوی و یا از یک نمونه انسانی بازگو نماید و یا از حادثه بازگو شده و یا از داستان گذشته حکایت کند و یا یک چشم اندازی از چشم اندازهای

قیامت و یا یک حالتی از حالات نعیم و عذاب و بهشت و دوزخ را نشان بدهد و هر کجا که خواسته مثالی بزند در جدلی یا در مقام احتجاجی بلکه هر کجا که خواسته این جدل را عنوان کند بدون قید و شرط و زمان و مکان و در آنجا فقط به واقعیت محسوسی اعتماد کرده و به نیروی خیال گسترده و خیال پروری منظور پرداخته، و این همان نکته ای است که ما قصدش کردیم آنگاه که گفتیم که تصویر فنی عبارت است از آن ابزار بالارزش و سازنده در اسلوب قرآن کریم. پس روی این حساب آن زینت و زیبایی اسلوب نیست و یک حادثه اتفاقی نیست که در هر جا و در هر وقت و در هر کیفیت اتفاق می افتد بلکه آن فقط یک روش مقرر و معین است و یک رشته راههای پیوند خورده و در هم فشرده است و یک نوع خصیصه همگانی و طریقه روشن است که با روشهای گوناگون در تصویر فنی و نمایش هنری قرآن به کار می رود. در اوضاع گوناگون پیاده می گردد و همه آنها سرانجام به یک قانون همگانی گسترده بر می گردند و آن عبارت است از:

قانون تصویر فنی و نمایش هنری در قرآن. ۱۱

تصویر فنی با رنگ و حرکت و سازندگی و کوبندگی در قرآن و زنگ کاروان کلمات و سوزش نغمه های عبارات و ... و واجب است که هم اکنون در معنای تصویر و نمایش تا حد قدرت و بیان گسترش بدهیم تا بتوانیم آفاق بی پایان تصویر فنی و نمایش هنری در قرآن را درک کنیم. پس بنابراین آن تصویر است با رنگ تصویر است با حرکت تصویر است با سازندگی و کوبندگی و اکثر اوقات در این قانون وصف و تلاش در گفتار و نوای زنگ کاروان کلمات و سوزش نغمه های عبارات، و موسیقی سیاه آیات در نمایش سیمائی از سیمای گوناگون شرکت می کنند بگونه ای که چشم و گوش گنجینه خود را از آن انباشته می سازند و حس و خیال و فکر و وجدان هم، و آن یک تصویر زنده و نمایش سازنده است که از عالم زندگان برداشته شده نه اینکه یک رشته رنگهای بی تصویر و خطوط جامد و بی اساس است، تصویر است که ابعاد و مسافت در آن با میزان مشاعر و وجدان بیدار اندازه گیری میشوند، بنابراین معانی رسم می شود و در آن حال هم در نفوس انسانیت زنده با یکدیگر برخورد می کند و یکدیگر را می سازند و در جلوه گاهی از طبیعت پیاده می گردند که آنها را زندگی و حیات فرا می گیرد. ۲.

یک مثال در تصویر فنی در آیات قرآن

قرآن می خواهد بیان کند آنان که کافر شدند در پیشگاه خدا هرگز به پذیرش چیزی نائل نخواهند شد و هرگز روی بهشت برین را نخواهند دید و می خواهد بیان کند که قبول شدن و داخل در بهشت شدن برای کافران یک امر ناممکن است و محال و این همان طریقه و روش ذهنی است برای تعبیر و بیان از این معانی مجرد و اما اسلوب تصویر فنی و نمایش هنری آنها را در این سیمای زیر نشان می دهد:

(ان الذین کذبوا بآیاتنا واستکبروا عنها لا تفتح لهم ابواب السماء ولا يدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سمع الخیاط) آنان که آیات ما را دروغ پنداشتند و از آنها سر باز زدند و خود بزرگ بین گردیدند هرگز بروی آنان در های آسمان گسترده نخواهد شد و به بهشت داخل نمیشوند تا شتر به جای نخ خیاطی از سوراخ سوزن بگذرد ۳

۱ - تصویر فنی و نمایش هنری در قرآن تألیف: سید قطب، ترجمه محمد علی عابدی، ص ۵۸

۲ - تصویر فنی و نمایش هنری در قرآن تألیف: سید قطب، ترجمه محمد علی عابدی، ص ۵۸۰

۳ - سوره اعراف آیه ۴۰

این بیان ترا آزاد می گذارد تا در خیالت سیمایی را برای گشودن درهای آسمان نقش بزنی و سیمای دیگری را هم برای عبور یک طناب ضخیم در سوراخ سوزن خیاطی ترسیم کنی، و قرآن از اسماء طناب ضخیم اسم (الجمل) را به خصوص در این مقام بر می گزیند و حس را رها می سازد که از طریق خیال از هر دو سیما تا آن اندازه که لازم است متأثر گردد تا سرانجام معنای قبول و معنای ناممکن بودن در اعماق نهاد و نفس و روان پایدار گردد و حال آنکه از راه چشم و حس به آن وارد شده است و (از راه خیال) از هر طرف از راههای گوناگون به سوی آن رهسپار گردیده است. آن هم به آرامی و حوصله مخصوص نه از منفذ ذهن فقط آن هم با شتاب و سرعت سرسام آور.^۱

یک مثال دیگر

و باز هم قرآن می خواهد بیان کند که خدا بزودی قطعاً اعمال کسانی را که کافر شدند چنان ضایع و نابود خواهد ساخت که گویا اصلاً چنین اعمالی نبوده است و بزودی و قطعی آنچنان راه بازگشت را ضایع و نابود خواهد ساخت که نتواند آنرا بازسازی نمایند پس روی این حساب این معنا را بصورت تصویر در این آیه به نمایش می گذارد. (وقدمنا الی ما عملوا من عمل فجعلناه هباء منثورا^۲ ما با شتاب روی آوردیم بسوی آن اعمالی که انجام داده اند گرچه یک عمل بسیار کوچکی هم باشد که ما آن عمل را پوک و پراکنده در فضا ساختیم مانند توده غبار. قرآن شریف ترا رها می سازد که از سیمای پوک و پراکنده در فضای بی پایان در خیال خود سیمایی نقش بزنی که سرانجام یک معنای روشن تر و محکم تر برای ضایع و نابود و متلاشی ساختن را برایت به ارمغان می آورد که هر چه نگاه بکنی فضا را پر از توده های غبار اعمال ضایع و متلاشی شده می بینی^۳

تناسق فنی

آنگاه که می گوئیم که تصویر عبارت است از آن قانون اساسی و زیربنائی در تعبیر و بیان قرآن و می گوئیم که قانون (تخییل) و آئین (تجسیم) دو قانون بارز و آشکارند در بیان و نمایان ساختن این تصویر ما هنوز در بیان خصایص قرآن بطور عموم و در بیان تصویر و نمایش های قرآنی بطور خصوص به سر منزل مقصود نرسیده ایم و هنوز این پایان راه نیست و پشت سر این و آن آفاق فراوان دیگری هست که این نظم و نسق قرآنی بآنها نیز می رسد و بوسیله آنها پایدار کردن صحیح آن از ناحیه ادا و انجام فنی پایه گذاری شده است. در اینجاست آن تناسق و آن تنظیم زیبا که به آخرین حد کمال می رسد در تصویر و نمایش های قرآنی و این تناسق دارای الوان و درجات گوناگون است و از این الوان و درجات یک رشته هست که گفتگو و جستجو کنندگان در بلاغت قرآن تا کنون به آنها دست یافته اند و از آنها یک رشته دیگری هم هست هیچ یک از آنان هنوز هم لمس نکرده اند^۴

۱- تصویر فنی، سید قطب، محمدعلی عابدی، ص ۵۹

۲- سوره فرقان آیه ۲۳

۳- تصویر فنی، سید قطب، محمدعلی عابدی، ص ۶۰

۴- تصویر فنی فی القرآن، سید قطب، دارالشروق، ۱۴۰۲، ص ۹۱

۳ قانون تنسیق در قرآن

از آنها که هنوز هم ناگشوده مانده این قانون (تنسیق) است در تألیف عبارت های قرآنی با برگزیدن الفاظ مناسب با سیاق و معنا پس تنظیم آن الفاظ است در یک سیاق و نسق مخصوص که در فصاحت و زیبایی و رسائی نکات دقیق به بالاترین در جات می رسد و حقاً در این باره سخنها افزون گفته و بحثها فراوان کرده اند و در خصوص به کمال و نهایت رسیده اند، بلکه از حد صحیح گاهی تجاوز کرده اند و به یک نوعی فشار و زحمت افتاده اند که ضرورت نداشت.

نواختن نوا و موسیقی ناشی از گزینش الفاظ

واز این قبیل است نواختن این نوا و موسیقی ناشی از گزینش الفاظ و سپس به نظم در آوردن آن در نظم و نسق خاصی و با اینکه این سیمای جلوه گر از هر جهت در قرآن کاملاً روشن و آشکار است و در ساختمان فنی و هنری آن بسیار عمیق و عمیق تر است و سرانجام گفتگوی آنان از این سیمای جلوه گر واز این نواختن ظاهری هرگز تجاوز نکرده است و هرگز از آن حال رکود تجاوز نکرده و به سوی ادراک تعدد در اسلوبهای موسیقی گوناگون قرآن به حرکت در نیامده است و هرگز با این همه تناسب و تناسب با آن جوی که این موسیقی در آن رها می گردد همگام نگردیده است و هرگز با وظیفه ای که این موسیقی در همه سیاقها انجام می دهد آشنا نگشته است.

نکته های لطیف بلاغتی و هماهنگی آن با سیاق تعبیرهای قرآن

مانند اینکه فاصله ای می آید در این تعبیر: (هوعلی کل شی قدیر) بعد از کلامی که قدرت را به اثبات می رساند و مانند این فاصله در این تعبیر (ان الله علیم بذات الصدور) بعد از کلامی که در بیان وادای یک علم نهان و پشت پرده است مانند اینکه تعبیری با اسم موصول بیاید تا همه آن با تعلق و دنباله آن بیانگر علت جزا و پاداش گردد مانند این آیه (ان الذین کذبوا بآیاتنا واستکبروا منها لاتفتح لهم ابواب السماء ولا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سم الخیاط) ۱

اینجا می بینیم با کلمه (الذین) تعبیر آمده تا با پشت سرش که دنباله (الذین) است علت این محرومیت و این پاداش بیان گردد و باز هم مانند اینکه با لفظ (رب) در مواضع تربیت و تعلیم تعبیر کند مانند این بیان زیبا و دلربا: (اقربا اسم ربک الذی خلق الانسان من علق اقرا وربک الاکرم الذی علم بالقلم، علم الانسان ما لم یعلم).

تو در نهایت شعور پشت سرهم جمع و جور کن واز روزنه های ادارکت بیرون بده و بخوان بنام پروردگارت که آفریده، آفرید این انسان را از یک جاندار چسبنده و پر علاقه تو قرائت کن و پروردگار تو اکرم است پروردگاری که تعلیم دادبا قلم تعلیم داد انسان را آنچه را که نمیدانست. اینجا می بینم چون مقام تعلیم و تربیت است از کلمه رب که بیانگر این معناست تعبیر آمده است ۲.

تناسق فنی و هماهنگی نواخت موسیقی در آیات

و نواختن این موسیقی در اینجا به پیروی از جمله دارای موسیقی در طول کلمات که در حد وسط زمانی است و به پیروی از یگانگی و یکنواختی اسلوب موسیقی با هم متحد است و هم آوای، روان و آسان و پیوسته و زنجیر گونه است. مانند یک حدیثی که خیلی شبیه است به روانی و آسانی و به شیرینی داستان سرودن، و همه اینها در نظم و نسق و اسلوب قرآن ملحوظ است و این معنا در بعضی فاصله ها

۱ - سیمای قرآن، ص ۴۴

۲ - تصویر فنی، نوشته سید قطب، ترجمه محمد علی عابدی، ص ۱۲۸

آشکار و به آسانی ظاهر می گردد مانند: (افرایتم اللات والعزی، ومنات الثالثه الاخری؟) زیرا اگر تو این طور بگویی (افرایتم اللات والعزی، ومنات الثالثه) قطعاً قافیه نامیزان خواهد شد و نواخت موسیقی از نامیزانی آن اثر خواهد پذیرفت و اگر اینطور بگویی (افرایتم اللات والعزی، ومنات الثالثه الاخری) پس وزن نامیزان خواهد شد که با آن میزان بود و در اینجا منظور این نیست که این کلمات: الاخری، الثالثه، واذن، زاید هستند و فقط برای یکنواخت بودن وزن و قافیه آمده اند زیرا همه آنها ضرورت دارد و لازم است در سیاق، بخاطر رساندن یک رشته نکات مخصوص معنوی و یک نوعی تناسب و هماهنگی در نواختن موسیقی ایجاد می کند بدون اینکه یکی بر دیگری طغیان کند و یا نظم تحت فشار ضرورت شعری قرار بگیرد و ناچار از آوردن کلمه اضافی باشد و بدیهی است که ملاحظه هماهنگی نواخت موسیقی در آیات و در فاصله های آیات و در همه جای قرآن بطور وضوح و آشکار از دور پیداست، به همان ترتیبی که ما ذکر کردیم و نزدیک به همان ترتیب است که احتیاج به دقت دقیق و لطیف دارد که دیده شود و راه آزمایش آن این است که در تعبیر قرآنی از این سیماهای قانونی موجود در کلمه عدول گردد و سیماهای مخصوص دیگری به جای آن آورده شود و یا نظم و نسق موجود را طوری بسازیم که با پس و پیش شدن کلمات نامیزانی آشکار گردد و یا در نظم کوچکترین تعدیلی داده شود. باز هم همه چیز به هم می خورد و نامیزان می گردد.

آیا نواخت موسیقی متعدد و متنوع روی پایه ها و سنت های خاصی جریان دارد؟

ما نگاه دقیق می اندازیم در این افق خاصی از آفاق تناسب و هماهنگی این موسیقی زیبا و لطیف بعد از آنکه وجود این موسیقی ثابت شد. اما نظام این فاصله ها و این قافیه ها که ما در آیات ملاحظه کردیم و آن در سوره های قرآنی متعدد و متنوع است و دیدیم گاهی هم در یک سوره این تنوع به چشم می خورد بنابراین آن به نسبت قیاس فاصله ها میان طول و قطر و متوسط، مختلف و متنوع است و آن خیلی بیشتر است ۲

به بحرهای شعر یک شاعر در یک دیوان شعر و نهایت فرقی و چیزی که در اینجا می توان گفت این است که این فاصله ها غالباً در سوره های کوتاه کوتاه است و در سوره های متوسط و یا طولانی متوسط هستند و یا طولانی و نسبت قیاس و میزان آن قافیه ها و تمثیل ها و نشانه ها در سوره های کوتاه شدت پیدا می کند و در سوره های طولانی غالباً از این شدت کاسته می شود و اغلب در آنها قافیه با نون و یا میم است که قبل از آنها یایی و یا واوی در همه قافیه ها و در سوره های قرآن به چشم می خورد و در این جریان با تعدد اسلوبهای موسیقی جاری است اگر چه این قافیه ها در سوره های مختلف مانند همد و لی تنوع این نظام در یک سوره را ما به دفعات و مکرر ملاحظه کردیم ۳

نتیجه

قرآن وحی آسمانی و روح الهی است که از دیوارهای ماده و پرده های تن می گذرد و به روح انسان می رسد. قرآن زبان ضمیر وجدان است و معلوم است که چنین زبانی همیشه گویا و همواره جان بخش خواهد بود. کتاب مقدس قرآن تنها کتابی است که در میان سایر کتابهای آسمانی دیگر تا کنون از هر گونه زیادت و دستبرد مصون مانده و الی الابد مصون می ماند و به طور قطع سایه انسان ساز و الگو پرداز این نوشتار الهی، بشریت را در آینده ای نزدیک زیر چتر پوشش و حمایت خود قرار خواهد داد کتابی که درون و برون

۱- آفرینش هنری در قرآن، ص ۱۰۱

۲- تصویر فنی در قرآن، نوشته سید قطب، ترجمه محمد علی عابدی، ص ۳۱۴

۳- علوم بلاغت و اعجاز قرآن، نصیریان، ص ۱۱۲

و محتوایش قرن هاست که افکار جهانیان را به خود جلب کرده است و به جامعه ی بشریت نوید می دهد که امیدوار باشند، امیدوار به پیروزی حق بر باطل و غلبه عدل بر ظلم و چیره شدن روشنایی بر تاریکی ها باشد که خداوند توفیق دهد تا مسلمانان جهان بتوانند، چشمی باز و اندیشه ی آگاه به آنچه که در قرآن جمع است مثل اعجاز بیانی و مبانی هنری قصه های قرآن و علوم بلاغت و تصویر فنی نمایش های هنری در قرآن و... دست یافته و این ودیعه آسمانی را با حفظ کلیه ارزشهای اسلامی و انسانی و تفکر در مفاهیم آن به نسلهای بعد بسپارند، انشاءالله.

منابع

- ۱- تصویر فنی و نمایش هنری در قرآن، سیدقطب، ترجمه محمد علی عابدی، مرکز نشر انقلاب، ۱۳۵۹
- ۲- اعجاز بیانی قرآن، دکتر عایشه بنت الشاطی، ترجمه حسین صابری- انتشارات علمی فرهنگی ۱۳۷۶
- ۳- حکایت‌هایی پیرامون قرآن مجید- ناشر تورنگ- چاپ دوم- ۱۳۷۹
- ۴- مبانی هنری قصه های قرآن- سید ابوالقاسم حسینی- مرکز پژوهشهای اسلامی ۱۳۷۷
- ۵- علو بلاغت و اعجاز قرآن- دکتر یداله نصیریان- انتشارات علمی و فرهنگی- ۱۳۷۸
- ۶- قرآن مجید- ترجمه الهی قمشه ای
- ۷- آفرینش هنری در قرآن- سیدقطب- محمد مهدی فولادی- بنیاد قرآن- دوم ۱۳۶۰
- ۸- التصوير الفنی فی القرآن- سیدقطب- دارالشرق- هفتم ۱۴۰۲
- ۹- تصویر طبری- جامع البیان حسن تأویل القرآن- ج ۱- محمد جریر طبری- محمود مجد شاکر
- ۱۰- تفسیر اکشاف- زمخشری- دار کتاب البنانی- بیروت
- ۱۱- فرهنگ قصه های پیامبران- مه دخت پورخالقی- آستان قدس رضوی- ۱۳۷۱
- ۱۲- چکیده مقالات اولین دوسالانه قرآن پژوهی دانشگاه امیر کبیر تابستان ۱۳۸۴